

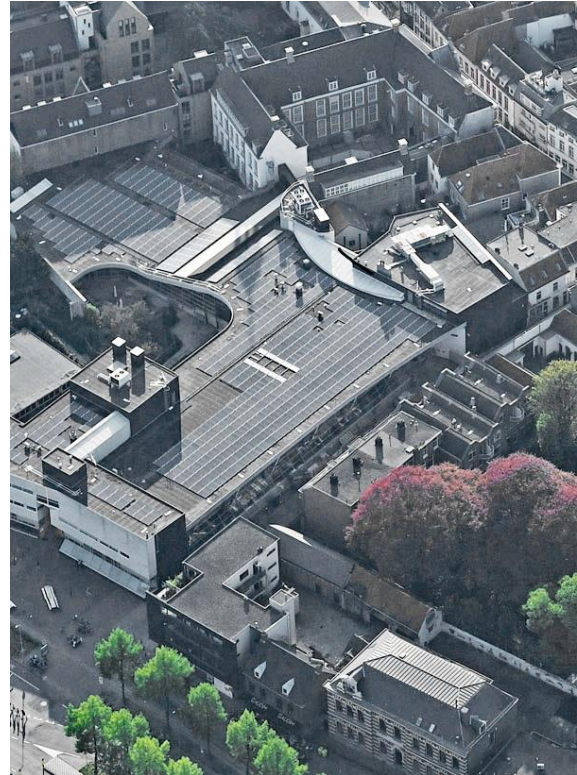
WAAR WAS DE MOLEN IN DE MOLENSTRAAT?

Hans de Kievith

Afb. 1 Verluchting uit een Vlaams manuscript, de Alexanderroman. Deze illustratie stamt uit 1344 en laat een middeleeuwse standerdmolen zien. (collectie Bodleian Library Oxford Ms. Bodl 2)

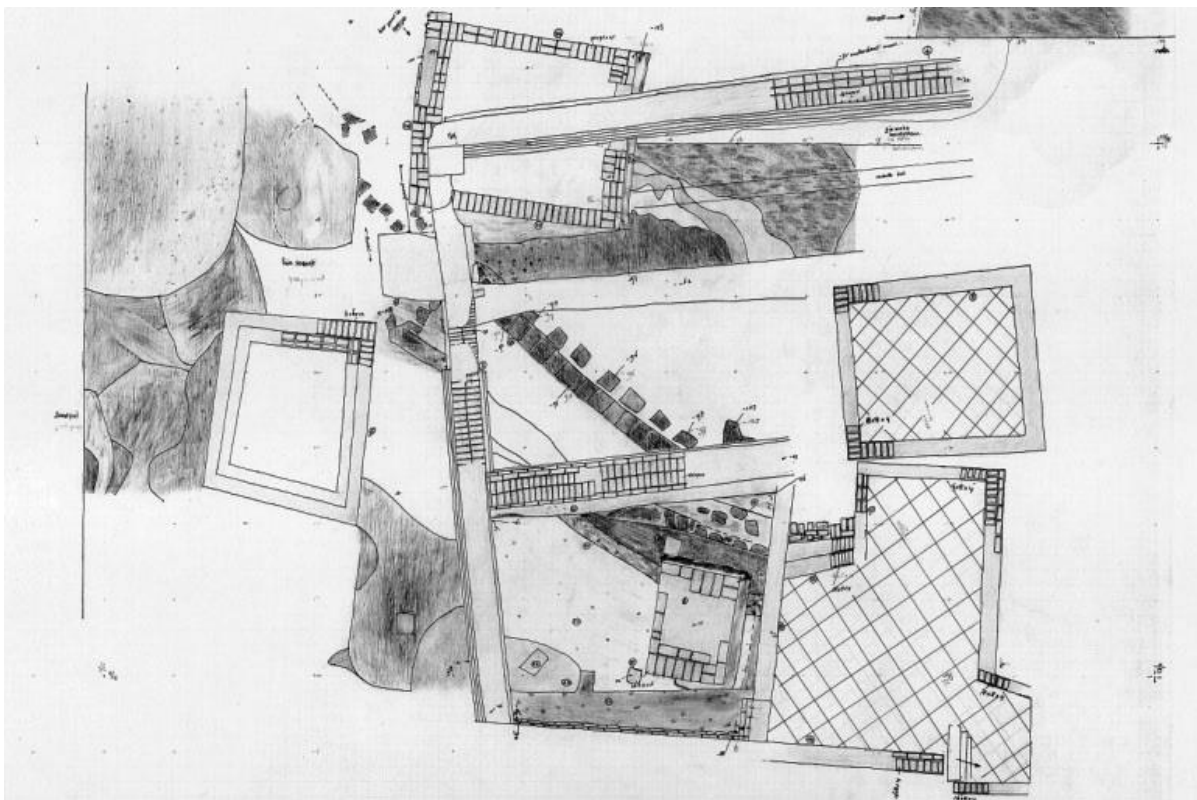
Over de windmolen waaraan de Molenstraat zijn naam aan ontleend is uit historische bronnen bijzonder weinig bekend. In 1331 is er een eerste vermelding in de rolrekeningen waarin de kosten van de bouw van de stadsmuur worden beschreven. Daar is sprake aanvoer van bouwmaterialen van der wintmolen te voren aen die veste. In 1364 is er alleen nog sprake van een “molenberghe” en in 1415 van een “molenwerf”. De Heren van Breda zullen ongetwijfeld de initiatiefnemers van de bouw zijn geweest, immers zij bezaten het molenrecht en hebben dat in Breda rigoureuus toegepast. Het type windmolen waar we hier mee te maken hebben is de standerdmolen (afb 1). Bij deze molen kon het hele huis, en dus ook de wieken en het maalmechanisme ronddraaien rond een zware houten spil.

Afb. 2 en 3. Links de hoek Molenstraat-Oude Vest op een uitsnede van een luchtfoto uit de jaren '30 en rechts op een actuele opname. In kleur het bouwblok waaronder zich de molenberg met windmolen zich bevond. Gelijk daarachter het Kleine Molenstraatje. (foto links Aviodrome Lelystad id.7697)

Locatie

De locatie was al vanuit historische bronnen min of meer vast te stellen;(tussen de huidige Oude Vest en het voormalige Kleine Molenstraatje. Dit was een steeg aan de westzijde van de Molenstraat niet ver van de hoek met de Oude Vest. (afb.2) Bij archeologisch onderzoek, na afbraak van de huizenrij aan de Oude Vest begin jaren '80, kon de exacte locatie van de Molenberg worden vastgesteld. Er werden namelijk resten gevonden van een rondlopende pluggenconstructie, ongetwijfeld ter versteviging en bekleding van een forse molenberg. (afb 4 en 5)

Afb. 4 en 5. boven de sporen van de rondlopende plaggewal zoals deze onder de 16de eeuwse (en jongere) bouwsporen zichtbaar werd. Onder een archeologische vlaktekening met daarop alle aangetroffen sporen op het op dat moment opgegraven vlak.

Locatiekeuze

De bouw van een windmolen en de aanleg van een molenberg op deze locatie lijkt, beredeneerd vanuit het toenmalige landschap, reliëf en stedelijke structuur een goede keuze. Aansluitend op de aarden stadswal, liggend in een ruraal stadsdeel, op een dekzandrug met direct ten zuidwesten een laag gelegen gebied, het latere Nonnenveld. Geen enkele beperking in de windvang dus.

Aanleg aarden wal en stadsmuur

Rond Breda werd rond 1260-1280 een gracht en een aarden verdedigingswal en een gracht, aansluiten op de Mark, aangelegd. De molenberg is vermoedelijk als een halfcirkelvormige heuvel iets later tegen de wal opgetrokken. Niet lang na de bouw van de stenen stadsmuur vanaf 1331 zal de molen in onbruik zijn geraakt. Misschien dat er een relatie ligt met de bouw van de Gevangentoren. (afb. 6)

Afb. 6. De besproken sporen en structuren uit de 13de-15de eeuw op het kadastraal minuutplan van 1824.

Legenda: 1) aangetroffen deel van plagenwal. 2) reconstructie Molenberg. 3) laat 13de eeuwse aarden stadswal. 4) stadsmuur vanaf 1331. 5) Gevangentoren, 2de helft 14de eeuw. 6) muurwerk en houten structuur, 2de helft 13de eeuw 7) zandwinningskuil t.b.v. aanleg Molenberg ?

Molenwerf

In 1364 is er sprake van een " idel hofstat, metten molenberghe aen dander side". De molen is dan klaarblijkelijk afgebroken en vermoedelijk is dan ook de bijbehorende bebouwing verdwenen.

Bij de bouw van de Gevangentoren, later in de veertiende eeuw, aan de binnenzijde stadsmuur, moet er opnieuw een grootschalig grondverzet hebben plaatsgevonden. Immers de aarden wal en de aanliggende molenberg moesten ter plekke afgegraven worden. Daarmee verandert de aard van het terrein. De "berg" wordt een "werf". In 1415 is er alleen nog maar sprake van een molenwerf.

Kleine Molenstraat

Aan de noordzijde van de kleine Molenstraat stond tot in de jaren '60 de (stads-) boerderij van Feskens. (afb. 8)) Een begrip bij oudere Bredanaars. Na afbraak en archeologisch onderzoek in 1982 werden tegen de funderingen van de boerderij resten een middeleeuws gebouw aangetroffen met een zodanige baksteengrootte dat dat in de dertiende eeuw kon worden gedateerd. Aansluitend hierop heeft een houten structuur gestaan. Een schuur is het meest waarschijnlijk.

Het is heel wel mogelijk dat we naast de molenberg met windmolen aan de zuidzijde van de kleine Molenstraat, aan de noordzijde te maken hebben met het restant van een bedrijfsgebouw (met waterput). Daarmee kunnen we de Kleine Molenstraat opwaarderen van een onaanzienlijke steeg naar de toegang tot een middeleeuws bedrijfsterrein.

Afb. 7 en 8. Boven de Kleine Molenstraat, gezien vanuit de Molenstraat, vlak voor de afbraak van het gehele bouwblok. Rechts de boerderij van Feskens, rechts aan het eind van het straatje. Onder deze bebouwing werden bij opgravingen in 1982 13de eeuwse bouwsporen gevonden. (Foto's : H.A. Hagen, coll. Stadsarchief Breda , id. 9640003 en 9640002)

Latere ontwikkelingen

Een groot deel van het terrein rond de Kleine Molenstraat komt in eigendom van de Tafel van de Heilige Geest. Een armeninstelling die zorg droeg voor de bedeling. Het overgrote gedeelte van hun inkomsten is afkomstig uit cijnsen en pachten. Hoe deze instelling het terrein beheerde is niet bekend, evenals de overdracht door de Heren van Breda, de oorspronkelijke eigenaren. Begin 16de eeuw is het deels bebouwd met "cameren", deels onbebouwd en omschreven als zijnde "erven en hoven". Het huis op de hoek met de Molenstraat was ook hun eigendom. Achter dit huis strekt zich de Molenwerf uit waar zich in het begin van de 16de eeuw een rosmolen bevindt. Over de aard en het eigendom van dit terrein en van de rosmolen is verder niets bekend. In 1504 worden de percelen

verkocht aan particulieren met nadrukkelijke toestemming van de Heer van Breda. Vanaf dat moment krijgt de Kleine Molenstraat het aanzicht van een dichtbebouwde steeg met een perceelstructuur die tot in de jaren '60 intact bleef. (afb. 7 en 8) De Gevangentoren blijft als een middeleeuws relict tot aan de sloop in 1828 staan.

Dit artikel is een bewerking van een eerder verschenen artikel op Erfgoedweb Breda. Noten en literatuurverwijzingen zijn daar terug te vinden.